

სამი ეტიუდი თამარის მითოსიდან

I. თამარი და ზღვა

„საზღვარი დასდევ და არა გარდაჰვლენ,
არღარა მიიქციან დაფარვად ქუეყანისა“
(ფსალმ. 103:9)

„რომელი გარდააქცევს ზღუასა ჳმელად“
(ფსალმ. 65:6)

ბასილი ეზოსმოძღვრის თხზულებაში „ცხოვრება მეფეთ მეფისა თამარისი“, რომელიც „ისტორიათა და აზმათა“ მსგავსად უფრო პანეგირიკულია, ვიდრე ისტორიული, ვხვდებით ერთ ლაკონურ ფრაზას, რომელსაც შემდგომ არც განშლა, არც განმარტება არ მოჰყოლია:

„კინ-ღა და ყოველსა ზღუასა აღმოიწრედდა თუსად, ვითარცა ღრუბელი ყოველთა ზედა მსხურებელი ტკბილთა წუმათა“ [ქართ. ცხ. II, 148].

ფრაზა ამგვარად შეიძლება ითარგმნოს ახალ ენაზე: „ცოტაც და, მთელს ზღვას თავისთვის ამოხაპავდა, როგორც ყველასთვის ტკბილი წვიმის მასხურებელი ღრუბელი“. ამ მეტაფორას არ განაპირობებს არც მისი წინამავალი, არც მისი შემდგომი კონტექსტი. ერთადერთი, რასთანაც იგი შეიძლება დაკავშირებული ყოფილიყო, ეს არის ერთი პერიოდის წინ თამარის მოხსენიება „მეორე სოლომონად“ იმ ღვაწლისათვის, რასაც თამარი, როგორც უზენაესი არბიტრი, გასწევდა მეზობელ სამეფოთა დასაზავებლად („ბჭედ იჯდა შორის თავისა თუსისა და მეზობელთა მეფეთა“) და მეფეთა წუხილი თავიანთი უიღბლობის გამო, რომ ისინი ბედმა არ შეახვედრა თამარს. ეს უკონტექსტო მეტაფორა მთელი თხზულების კონტექსტში უნდა გავიაზროთ როგორც თამარის პიროვნების, ისე მისი მეფობის განზოგადებულ დახასიათებად, შესაძლებელია, უნივერსალური ასპექტით, რასაც ეთანხმება ხალხური წარმოდგენები თამარზე, როგორც დემიურგზე და ბუნების ძალთა განმგებელზე. ამ მეტაფორა-მითოლოგიით კი, იგი ისეთივე მწყალობელია, როგორც წვიმა, რომელიც ზღვიდან იღებს თავის რესურსებს და ლამის მთელი ზღვა დაისაკუთროს და წყალობის მომფენელ წვიმად აქციოს¹. მაგრამ ამჯერად ამ მითოლოგიის სხვა ასპექტი იქცევს ჩვენს ყურადღებას.

არ არის სავარაუდო, რომ ისტორიულ თამარს რაიმე შეხება ჰქონოდა ზღვასთან. ყოველ შემთხვევაში, საისტორიო წყაროები ამის თაობაზე არაფერს გვამცნობენ. მაგრამ არსებობს ორი ხალხური ლექსი თამარზე, სადაც ზღვა ცენტრალურ ხდომილებად ფიგურირებს.

¹ შდრ. ვაჟა-ფშაველას პანანთროპული მოტივი: „რამ შემქმნა ადამიანად, // რატომ არ მოველ წვიმად...“.

თითოეული მათგანი დამოუკიდებელი ნარატივია და თითქოს ერთი მეორეს არ აგრძელებს. გავეცნოთ პირველს:

ქალმა თქვა, თამარ ნეფემა: დედავ, სიზმარი ვნახეო:
ჩამბარდა სახმელეთოი, ვაჰ, თუ ვერ შევინახეო.
– მაშინვე ჩანდი, თამარო, როდესაც დაიბადეო.
მესამე თვე რომ გაგიხდა, აკვანშითა ასდეო.
ჯერ ხელ-პირ ჩამაიბანე, მემრ პირჯვარ დაისახეო.
ჩიქილა გადაგეხურა, ვერ გავიგ, სად რა წახვეო.
მოხვედი მეშიდე წელსა, სთქვი: შუა ზღვაი ვნახეო
[ქსხ XI:№6-ა].

ეს შვიდსტრიქონიანი ლექსი დახუნძლულია მითოლოგიებით, რომელთა ურთიერთკავშირი და ერთობლიობა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს მას. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ეს შვიდი სტრიქონი არის უფრო ვრცელი ნარატივის ფრაგმენტი, მაგრამ ასეც რომ არ იყოს, ეს ტექსტი საკმაოდ თვითკმარია იმისთვის, რომ ანალიზის მითოლოგიური ანალიზის საგანი გახდეს და მისი საზრისის შესახებ გარკვეული დასკვნა გამოვიტანოთ. უნდა მოვიხმოთ ამ ლექსის დასაწყისი სტრიქონების ორი ფრაგმენტული ჩანაწერიც:

თამარმა უთხრა დედასა: დედავ, სიზმარი ვნახეო,
საწუთროს ჯამში ჩავხედე, ქვეყანა დავინახეო,
შვილო, შენია ხმელეთი, შეგნებით შეინახეო
[მანხაური 2005:69].
თამარს უამბო დედამა: შვილო, სიზმარი ვნახეო,
საწუთროს ჯამში ჩავხედე, სოფელი დავინახეო,
შენ იყო მთელი ქვეყანა, შეგნებით შეინახეო
[ქსხ XI:№6].

მეფობა სიზმრიდან იწყება, როგორც ფარნავაზის შემთხვევაში: ფარნავაზი სიზმარში თავს მეფედ ცხებულად, მზის წილად იხილავს [კიკნაძე 1984]. ანალოგიურადვე, თამარის სიტყვები „ჩამბარდა სახმელეთოი“ (ვარ. „შენია იყო მთელი ქვეყანა“) უთუოდ მის გამეფებაზე მიგვანიშნებს თითქოს პასუხად იმ სიტყვებისა, რომლებიც ქართველ მეფეთა კურთხევისას წარმოითქმის კათოლიკოსის პირით: „კურთხეულ არს მოსლვა თქუენი და დამტკიცება მეფედ მეფედ სამეფოსა ამას თქუენსა ზედა...“ [დოლიძე 1965:51]. მაგრამ ეს „სახმელეთოი“ ან „ხმელეთი“ არ არის საქართველო, ის „მთელი ქვეყანა“, „სოფელი“, ანუ მთელი უნივერსუმი, რომელიც გამოჩნდა ზღაპრულ „საწუთროს ჯამში“. ამრიგად, თამარი არა რომელიმე კერძო ქვეყნის, არამედ მთელი ქვეყნიერების პატრონად არის განწესებული. ლექსის თანახმად, თამარის შობა პროვიდენციულია: ის ბავშვია *par excellence*, დიდებული ბავშვი, რომელსაც თან დაჰყვა მეფობის ხარიზმა. იგი ვერ თავსდება თავის აკვნის ასაკში. აკვანიც შემთხვევით არ გამოჩნდება მის მითოსურ ბიოგრაფიაში. ხელ-პირის დაბანა და პირჯვარის გამოსახვა – ყოველდღიური ქმედებანია, რითაც დილა და საქმიანობა იწყება. მაგრამ ამ ტექსტში ეს ქმედებანი პირველქმედებანია, რომლებიც ჩიქილის

დახურვასთან ერთად ლექსის კონტექსტში სიმბოლურ მნიშვნელობებს იძენენ. ჩიქილას, როგორც მოწიფულობის ასაკში შესვლის ნიშანს, დამატებით კიდევ სხვა მნიშვნელობაც ენიჭება, რომლის საზრისი თამარის მეორე ლექსში გახდება ცხადი. ჩიქილის დახურვა აქ გამგზავრების ნიშანიც არის.

თუმცა მეორე ექვსსტრიქონიანი ლექსი პირველის გაგრძელება არ არის, იგი დამოუკიდებელი ტექსტია, მაგრამ მასში თამარის ქმედების მეორე ეტაპი – შვიდწლიანი გაუჩინარების ამბავია გამხედილი, იმ სიტყვების განშლათ, რომლებიც მან დაბრუნებისას წარმოთქვა: „შუა ზღვაი ვნახეო“. წინა ლექსში გამოთქმულ გაუგებრობაზე („ვერ გავიგ, სად რა წახვეო“) აქ პასუხია გაცემული.

შვიდი წლის ქალი თამარი, მეფედ თქვეს, დედოფალიო.
 ზღვის პირას შავიყარენით, შავგვექნა საომარიო.
 ზღვასა გადაჰკრა ჩიქილა, გადააქანნა წყალნიო.
 შუა ზღვას ჩადგა სამანი, არ გადმოსცილდეს ცვარიო.
 კლდეზე გამართა ქალაქი, შააბა რკინის კარიო.
 შიგ ააშენა სიონი, დაადგა ოქროს ჯვარიო.
 [სიხარულიძე 1961: 25-ე].

აშკარაა ლექსის კოსმოგონიური ხასიათი. თამარის ბრძოლა ზღვასთან განასახიერებს ხმელეთისა და ზღვის საუკუნო ბრძოლას, რომელიც უგარიტულ მითოსში ბაალისა (ხმელეთის ღმერთის) და დამის (ზღვის ღმერთის) სამკედრო-სასიცოცხლო დაპირისპირების სახეს იღებს. თამარს ჩვენს ლექსში ბაალის ადგილი უჭირავს. იგი უნდა დაპატრონოს ხმელეთს, რომელიც მას სიზმარში ჩაბარდა, არა მხოლოდ დაეპატრონოს, არამედ შექმნას. ხოლო შესაქმის ეტაპებია: ხმელეთის გამოტაცება ზღვისგან, ქალაქის დაარსება, ტაძრის აგება. ხმელეთის, მიწის დანიშნულება ის არის, რომ მასზე გაშენდეს ქალაქი – ადამიანთა საცხოვრისი, და აიგოს ტაძარი – ღმერთის მიწიერი სამყოფელი. შუამდინარული კოსმოგონიის თანახმად, პირველი, რაც ხდება ახლადშექმნილ მიწაზე, ქალაქის დაარსებაა, ხოლო ქალაქში – ტაძრის აგება. თამარი, როგორც დემიურგი, ერთპიროვნულად მოქმედებს, თუმცა ვიდაც ამბობს, „ზღვის პირას შავიყარენით შავგვექნა საომარიო“. არ ჩანს ლაშქრის მონაწილეობა, რადგან თამარის აქტი კოსმოგონიური ხასიათისაა, ამდენად ერთპიროვნული.

უფრო დაწვრილებით განვიხილოთ ამ ლექსის რეალიები. „შვიდი წლის ქალი თამარი...“ ეს „შვიდი წელი“ აქ, ცხადია, თამარის ასაკს არ გადმოსცემს. „შვიდი წელი“ აქ არ განსაზღვრავს თამარის, როგორც ბავშვის, ასაკს. „შვიდი“ არის არა თამარის წლოვანების რიცხვი, არამედ მისი ინდივიდუალობის, მისი ღირსების გამომხატველი რიცხვითი ნიშანი. ღირსება, შესაძლოა, სხვა რაიმე ნიშნით ყოფილიყო გამოხატული. „შვიდს“ აქ არა აქვს რაოდენობრივი მნიშვნელობა, ის არ შედგება სხვა, მასზე ნაკლები რიცხვებისაგან, არ წარმოადგენს მათ ჯამს (3+4, ან 2+5, ან 1+6). ის ერთი დაუნაწევრებელი და განუყოფელი მთლიანობაა, ის მარტივი და შეუდგენელია. შვიდი თამარის, როგორც დემიურგის სახელია. „მეფედ თქვეს“ - ის, რაც თამარმა უნდა ადასრულოს (რასაც

ის ამ ლექსის მიხედვით ასრულებს), მხოლოდ მეფედ კურთხევის შემდეგ არის შესაძლებელი. ასეა ბაბილონურ კოსმოგონიურ მითოსში, სადაც მარდუქი მხოლოდ მას შემდეგ გაემართება თიამათთან (ზღვაურ ურჩხულთან) სალაშქროდ, რაც მეფედ აირჩევენ და სამეფო ნიშნებით აღჭურავენ ღმერთები. „ზღვის პირას შავიყარენით, შავგექნა საომარია...“ – მეფის წინამძღოლობით შეიკრიბა ლაშქარი, მაგრამ ის არ შეკრებილა ისტორიული მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად. მისი მტერი თავად ზღვაა, რომელსაც თამარი ერთპიროვნულად უპირისპირდება საბრძოლველად – ლაშქარი აღარ ჩანს – და მისი ერთადერთი იარაღი ამ ბრძოლაში არის „ჩიქილა“. მითოსური სიმბოლიზმი საგანში იმაზე მეტს ხედავს, რასაც ის რეალობაში ყოფით დონეზე წარმოადგენს. საგანი გარდაიქმნება, ის თითქოს თავის თავზე მალლა დგება, გადააჭარბებს საკუთარ თავს. ასე ექცევა ნაცარქექია ჩვეულებრივ ყოფით საგნებს – ნაცარს, ყველს, სადგისს, რომელთაც ის გარდაქმნის მოულოდნელ გასაჭირში. რა მოულოდნელიც არ უნდა იყოს ეს ნაცარქექიასგან, ის ახალ საგნებს ქმნის, ან ახალ სულს ჩაუდგამს ყოფით-უტილიტარულ საგნებს, ხსნის იარაღებად გარდაქმნის მათ, რათა მოიგოს საბედისწერო შერკინება. „ჩიქილა“, პირდაპირი მნიშვნელობით ქალის თავსაბურველი, მისი მოწიფულობის, სისრულის ნიშანია. სიმბოლურად ის წარმოადგენს ქალის ღირსებას, პატიოსნებას, სინდის-ნამუსს. გავიხსენოთ: „ბახტრიონიდან“: „მთელი კახეთი გამხდარა ჩიქილამოხდილ ქალადა“. მაგრამ რა არის ჩიქილა თამარისათვის? პატიოსნებისა და ნამუსის ნიშანი, რომელსაც ატარებს ქალი, თამარის ხელში საბრძოლო საჭურველად იქცევა.

შენიშვნა. თამარის სვანურ სიმღერებში თამარ დედოფლის სამოსელს შორის ნახსენებია ლეჩაქი (ლაჩქირ, ლაშქილ): „ლეჩაქი გეხურა ყველაზე კარგი, თაღამარალი“ (ერთ ვარანტში ლეჩაქი აბრეშუმისაა: „ლეჩაქი მეხურა აბრეშუმისა“). სიმღერის თანახმად, სამოსელი (პერანგი, ქვედაკაბა, ფეხსაცმელები) და მხედრული აქსესუარი (ცხენი, უნაგირი, აღვირი) სადღაც დარჩენია თამარს და თითქოს ტანშიშველი და ფეხშიშველი წასულა სამამამთილოში [სვანური პოეზია:174-5]. სიმღერიდან ჩანს, თითქოს თამარი ძალით არის გათხოვილი. შესაძლებელია ტექსტი შეიცავდეს დედოფლის სიშიშვლის არქაულ მითოსურ მოტივს (შდრ. ინანა-იშთარის შიშვლად ჩასვლა ქვესკნელში). ამჯერად დაწვრილებით ვერ განვიხილავთ ამ მოტივს. არ არის შემთხვევითი, რომ ერთ ფშაურ საკულტო (სადიდებელ) ტექსტში ჩიქილა თამარის მთავარ ღვაწლთან ერთად იხსენიება: „ღელეს აქიმ-დედოფალო, ჩიქილა-ზინზილიანო, შუა ზღვაში სამნის ჩამგდებო“. მხოლოდ სამკაულია აქ ჩიქილა „ზინზილასთან“ ერთად? თამარი აქ შექცეულია, როგორც ღვთისმეილი და ჩიქილა ისეთივე თანდაყოლილი საჭურველია მის ხელში, როგორც იახსარ-კოპალასთვის – ლახტი.

ჩვენს ლექსში თამარი ჩიქილათი აპობს ზღვას, ის ზღვაური სტიქიონის გამმიჯვნელია. უნებურად გვაგონდება მანდილის (იმავე ჩიქილის) გამოყენება დიაცის მიერ, როცა ის განაშორებს ერთმანეთისგან მოშუღართ. მანდილი აქ ზავის ნიშანია. მოშუღარნი ჯერ იმიჯნებიან, მერე ზავდებიან. ამგვარია კოსმოგონიური აქტიც: თამარი ჩიქილის

მოქნევით ზღვას გამიჯნავს, რათა წყალსა და წყალს შორის ხმელეთი გამოაჩინოს (გავიხსენოთ ბიბლიური კოსმოგონია: დაბ. 1:7,9).

შენიშვნა. ჩიქილას მოქნევის ანალოგიური აქტები დადასტურებულია ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებულ წყაროებში. წინასწარმეტყველმა ელისემ ელიას ხალენით, რომელიც მას სულიერი მემკვიდროებით ერგო, გააპო იორდანე და მდინარის ფსკერი (ხმელეთი) გამოაჩინა. ქსერქსე შოლტით სჯის ზღვას, რომელმაც ხელი შეუშალა მის ლაშქარს ევროპის კონტინენტზე გადასვლაში. დასჯის ფარული მიზანია ზღვის გადაქცევა ხმელეთად, მისი „გადასხვავება“, ანუ შეფარული კოსმოგონიური აქტი. თამარის, როგორც ზღვის მებრძოლის, იარაღად ფშაური გადმოცემა ანაფორას ასახელებს: „[თამარ მეფე] წმიდანი ყოფილა, ზღვებზე ანაფორა დაუგავ და ისე დავაღა ზღვაზე და ჰაერში“ [ბარდაველიძე 1941-2003: 61]. თუ ჩიქილა, როგორც თავსაბურველი, იარაღად არის გამოყენებული, ანაფორა, როგორც წმიდა სამოსელის განზოგადებული სახე, მისი პატრონის გზა და კვარცხლბეკია.

„შიგ ააშენა სიონი, დაადგა ოქროს ჯვარიო...“ ზღვიდან გამოტაცებულია ხმელეთი და გამიჯნულია მისგან; ხმელეთზე გაშენდება ქალაქი, ქალაქში აიგება ტაძარი... ეს ყველაფერი „კლდეზეა“ სიმტკიცისა და შეუვალობის ნიშნად. თამარის, როგორც მშენებლის, მითოსში ძირითადად „კლდე“ ფიგურირებს. თამარი აშენებს ქრისტეს კვალზე, რომელმაც უთხრა პეტრეს, "კლდეს" (ბერძნ. პეტროს): "შენ ხარ კლდე და ამას კლდესა ზედა აღვაშენო ეკლესია ჩემი და ბჭენი ჯოჯოხეთისანი ვერ ერეოდინ მას" (მ. 16:18). კლდეზეა აგებული თამარის ქალაქი და ამ ქალაქში სიონი, როგორც ქრისტიანული ეკლესიის არქექტიპი.

„შუა ზღვას ჩადგა სამანი...“ – ეს არის თამარის კოსმოგონიური ქმედების ცენტრალური აქტი. აქ სამანი ერთსა და იმავე დროს მიწისა და წყლის საზღვარიც არის და სამყაროს ღერძიც (axis mundi), როგორც უსაზღვროებაში ჩადგმული ორიენტირი – ერთ-ერთი ფუნდამენტური მითოლოგიის რეალიზაცია.

ზუსტად ამავე ტერმინოლოგიით მიმართავს მეფსალმუნე სამყაროს შემოქმედს: „საზღვარი დასდევ“ (ფსალმ. 103/104:9) ან როცა მეიგავე აღწერს კოსმოგონიის აქტს: „ზღვას წესს უდგენდა, რომ წყალი ნაპირებიდან არ გადმოღვრილიყო“ (იგავნი 8:29)².

თამარი ზღვარს სდებს ზღვასა და მისგან გამოტაცებულ ხმელეთს შორის და დაადგენს სამყაროს შუაგულსაც. ეს კი დასაბამიერი კოსმოგონიური აქტია თავისი წმიდა სახით. ერთ ლექსში, სადაც თამარი აჯამებს თავის შესაქმეს, ნათქვამია:

თამარ დედოფალი ვიყავ, თავი ზეცამდე ავიღე,
სტამბოლს ხმალი ვკარ, დარუბანდს, შამს საბალახე ავიღე,
ზღვაში სამნები ჩავყარე, ხმელეთი ჩემსკენ მავიღე,

² ამ მითოლოგიის შემცველი ეს სინტაგმები – მეფსალმუნის „საზღვარი დასდევ“ (გებულ სამთა) და მეიგავის „ზღვას წესს უდგენდა“ (სამ ღე-დამ ხუკკო) სინონიმებია. წესი (ებრ. კოკ), რომელიც ამავე დროს საზღვრის მნიშვნელობასაც შეიცავს, კონცეპტუალურად გადმოსცემს იმავე მოქმედებას, რასაც – ხილული საზღვრის (ებრ. გებულ) გატარება.

უსიერი მთა გააკაფე, დიდი შარაგზა გავიდე,
 ღაღა-ღუღა ტყე ვიარე, ქედზედ საყდარი ავიგე,
 ამდენი საქმის მომქმედმა ცხრა ადლი ტილო წავიდე”
 [ქსპ XI, 14].

აქ თითქმის არქექტიპულად არის გადმოცემული მეფე-დემიურგის ფუნქცია. ის ხმელეთი, რომელიც თამარს ჩაბარდა (სიზმარში) და რომელიც რეალობაში მან ზღვას გამოსტაცა („ჩემსკენ მავიდე“), პირველქმნილ სახეს ატარებს და იგი კოსმიზაციას და მის გააკაცრიელებას ანუ შემდგომ კულტურულ გარდაქმნას, ბუნების ნედლ მოცემულობაში ადამიანის ანაბეჭდს საჭიროებს. უსიერი მთა და შარაგზა ერთმანეთს უპირისპირდება როგორც უდაბური განუსაზღვრელი ზღვა და ხმელეთი, ზოგადად და ფუნდამენტურად კი, როგორც ქაოსი და კოსმოსი. მეორე საფეხურზე „ღაღა-ღუღა ტყის“ ანუ მოუწესრიგებელი, ქაოტური სივრცის საპირისპიროა საყდარი, რომლის მშენებლობა გზების გაყვანის შემდეგ კულტურულ შემოქმედებითი აქტის მეორე და ალბათ საბოლოო ეტაპია. აქ ვხედავთ ამ აქტის დასაბამს და დასასრულს, დაგვირგვინებას, ლამის არქექტიპულს, ყოველ შემთხვევაში, ასეა უძველეს ეპიურ ტრადიციებში გააზრებული მეფის ამ ორმხრივი მიმართულებით მოღვაწეობა³. ზღვასთან შერკინების თემის სხვაგვარი ნარატივიც არსებობს, სადაც ჩიქილას ცვლის ცეცხლი, რომელიც თამარს აღმოაჩნდა ზღვის წინააღმდეგ. ამ თქმულებაში პოლიტიკა მითოსურ ასპექტშია წარმოდგენილი, ან, პირუკუ: მითოსი პოლიტიკაშია გადასული.

„ასრულდა დედის სიტყვები. თამარი შეიქნა მპყრობელი მართლა მთელი საქართველოსი... ყველას ქელი უნდა მოეხარა იმის დიდების წინაშე... თამარმა ყველას ხარჯი დასდვა. მარტო ზღვადა იყო თავისუფალი და ჯერ კიდევ არ უხრიდა ქედს, მაგრამ ისიც მალე მოდრიკა თამარმა. უბრძანა ქარს, მოატანინა ზღვის პირზე ჩალა-ბზე, თივა-ფიჩხი, გადააყრევინა ზღვაში და დაასხა ნავთი, მერე მოაკიდებინა ცეცხლი; აბრიალდა ცეცხლი და გაერთხა ბოლი ზღვის პირას. შეწუხდა ზღვა, შეწუხდნენ ზღვის ცხოველები და გამოუგზავნა კაცი თამარს, ოღონდ ნუ დამწვაგ, და, რაც გინდა, ის ხარჯი გამომართვიო. თამარმა შეიწყნარა ზღვის თხოვნა, გამოართვა კამეჩები, ქარვა, მრავალი თვალ-მარგალიტი და ცხოველები. ამის შემდეგ გაჩნდნენ ქვეყანაზე კამეჩები და თვალ-მარგალიტი” [სიხარულიძე 1961: №41].

სხვა ვარიანტით, ეს ზღვა კასპიის ზღვაა, რომელიც თამარმა დახარკა. ამის შემდეგ თამარი მოსვენებით იყო თავის ტახტზე და განაგებდა მთელ ქვეყანას მაყრუბიდან მაშრუყამდე [სიხარულიძე 1961: №41-გ].

ბუნებრივია, ცეცხლი სამკვდრო-სასიცოცხლოდ უპირისპირდებოდეს წყალს. პირველ ყოვლისა, გაგვახსენდება ცნობილი ეპიზოდი ქართლის მოქცევიდან, სადაც ნახსენებია ბრძოლა არმაზსა და ითრუჯანს შორის... ისმის კითხვა: არის თუ არა ცეცხლი ისეთივე ატრიბუტი ქალისა,

³ „გილგამეშიანში“ გილგამეშისა და ენქიდუს შეღწევის მიზანი კედარის გაუვალ ტყეში სწორედ ეს არის: გზის გაკვალვა, შამაშისთვის, მზის ღმერთისთვის გზის გახსნა უსიერ ტყერში შესაღწევად და ბნელის გასანათებლად [კიკნაძე 2009:59].

როგორც ჩიქილა? შეიძლება აქ მოვიხმოთ ცეცხლის, როგორც კერიის, დედრული ბუნება. საკიდლისა და კერიის სიმბოლურ სისტემაში კერია დედრია, საკიდელი მამრი. როგორც ფიქრობენ, ცეცხლის წარმოდგენას ქალის სახით შორეული წარსული აქვს [მითები 2:239]. იგი არ შემოისახლება რომელიმე კონკრეტული კულტურით, რაკი ეს იდეა ნეოლითურ ხანას სწვდება და ბევრი ძველი ხალხის კულტურისთვის არის დამახასიათებელი. „ცეცხლის დედა“ იგივეა, რაც კერია, რომლის კლასიკური განსახიერება ბერძნული პესტიაა. თუმცა ცეცხლი გვიან ხანაში მამაკაცმა (ბერძნ. ჰეფესტომ, რომ. ვულკანუსმა) მიიტაცა, მთელ წყებაში კულტურებისა, მათ შორის ქართულში ცეცხლი კვლავ დედის პრეროგატივად რჩება. თამარის ჩიქილა, რომელიც მისი მითოსის ლექსით ვარიანტებში ზღვის დამამარცხებელი იარაღია, პროზაულ ნარატივში ცეცხლის სახით გვევლინება, როგორც მეხისმტეხელი და ცეცხლის გამჩენი ლახტი, რომელსაც ხშირად მამრი გმირის ხელში ვხვდებით (ინდრას ვიჯრა, კოპალა-იახსარის ლახტი). მართალია, ცეცხლს მამრი აჩენს, მაგრამ მისი სტიქია დედრულია.

შენიშვნა. ცეცხლი ერთადერთია ოთხ სტიქიონს შორის, რომელიც დაექვემდებარა ადამიანის მიერ მოშინაურებას. ადამიანს შეუძლია შექმნას ცეცხლი, რითაც ის ღმერთებს – ცეცხლის განყოფილ მესაკუთრებს ენათესავება. თამარი ფლობს ცეცხლის სტიქიას დიდ მასშტაბებში, რომელსაც მთელი წყლის სტიქიის გადაფარვა ძალუძს. ზღვა უკან იხევს თამარის, როგორც ცეცხლის მფლობელის, ან თავად ცეცხლის წინაშე. თამარის ჩადებული სამანი ინარჩუნებს ცეცხლოვანებას: ის ნათობს, როგორც ცეცხლი [თსუფა №25412].

შენიშვნა. თუ პრომეთეს მითოსის დადასტურებას ვეცდებით ქართულ მითოლოგიაში, ამირანიანის უმაღლეს, სწორედ თამარი უნდა გავიხსენოთ, თუმცა მისი ჰუმბრისი (²bri~) ხალხულ გადმოცემებში თემატიზებული არ არის, მხოლოდ აღინიშნება, როგორც მისი ქმედების შეფასებითი დასკვნა: „ზღვაში რომ სამანი ჩადვა, ღმერთმა თქვა, მე შემომებრძოლო და წაართვა უკვდავება“ [თსუფა №25412].

დამატება. თამარის ლექსის სიტყვები „მოხვედი მეშვიდე წელსა“ მნიშვნელოვანია, რამდენადაც იგი ავლენს ფუნდამენტურ მოტივს, რომელსაც ჩვენ დაბრუნების მითოლოგიას ვუწოდებთ. თუ დაბრუნებაა, მაშ, წასვლაც ყოფილა. არნოდდ ტონბი წასვლა-დაბრუნების რიტმს კოსმიურ მასშტაბში განიხილავს და შემთხვევითობად არ თვლის, რომ ეს მოტივი ერთ-ერთი ძირითადია მითოლოგიკათა შორის, რომელიც ინტუიტიურად განტკეპნობს მითოსურმა ცნობიერებამ (ტონბი: 208-1). მისი კერძო გამოვლენა მიკრომასშტაბში გადაგდებული ბავშვის მითოლოგიკა: გადაგდებული ბავშვი ბრუნდება იქ, საიდანაც გააგდეს თუ გადააგდეს, ბრუნდება თავად გარდაქმნილი, რათა გარდაქმნას სინამდვილე. ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა: რომულუსი, მოსე, ოიდიპოსი, კიროსი... თამარის მითოსურ ცხოვრებაშიც არის გადაგდებული ბავშვი – ეს არის ლაშა-გიორგი, მაგრამ თამარი? მათ რიცხვს მივათვალთ თამარი-ბავშვი? თუ გადაგდებული არა, იგი დაკარგული მაინც არის. ვარძიის თქმულება: დაკარგული თამარ-ბავშვის ძიება, „აქა ვარ ძია“ უფრო რაღაც ძლიერის და არსებობის გამოძახილია.

ტონბი წერს: „წასვლა იძლევა შესაძლებლობას და, შეიძლება, წარმოადგენდეს აუცილებლობელ პირობას სულიერი გარდაქმნისა; მაგრამ ამავე დროს ფერისცვალება-გარდაქმნა მოკლებული იქნება მიზანს და საზრისს, თუ იგი პიროვნების საზოგადოებაში დაბრუნების პრელუდია არ გახდებოდა, იმ საზოგადოებაში, საიდანაც ის წავიდა. დაბრუნება არის არსი მთელი მოძრაობისა ისევე, როგორც მისი საბოლოო მიზანი“ [ტონბი: 276].

II. თამარი და მთა

(მარადიული გაზაფხული)

ყოველი ხალხის კოლექტიურ მესხიერებაში შემონახულია მისი წარსული ცხოვრების რამდენიმე ისტორიულად თვალსაჩინო პერიოდი, მაგრამ მათ შორის საარაკოდ არის მიჩნეული ერთი რომელიმე ხანა, როგორც მიუღწეველი ან დაკარგული სინამდვილე. ხალხის ცნობიერებაში თაობიდან თაობამდე ანდრეზულად მომდინარე, მირჩა ელიადეს ტერმინით, „ძლიერ ხანად“ გარდაქმნილი ამ ისტორიული დროის ხატი, როგორც ერის განზოგადებული წარსული, თავისთავად არის ბუნებრივი გამოსატულება ადამიანის ოცნებისა კაცობრიული ცხოვრების საუკეთესო დრო-ჟამზე, ამქვეყნიურ სამოთხეზე, რომელიც ხან წარსულში არსებულად, ხან მომავალში აღდგენად აღეგულება მას. თითქმის ყველა ხალხის შეგნებაში ეს „ძლიერი ხანა“, მ. ელიადესვე ტერმინოლოგიით: „ჟამი იგი“ ილლუდ ტემპუს, გაზაფხულის ნიშნებით არის აღბეჭდილი. ქართულ მითოლოგიაში ასეთი ხანა არის თამარის ხანა, რომელსაც ხალხში „ოქროს ხანა“ შეერქვა.

ვიდრე განვიხილავდეთ ხალხში შემონახულ თამარის ანდრეზებს (ანუ მითოსს თამარის ხანაზე), ვნახოთ, როგორია თამარის სამეფო და მისი მბრძანებლის – თამარის ხატი მატეანეში „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“.

მატიანის ავტორს თამარის სამეფო ქრონოტოპში (მის დროულ-სივრცულ განზომილებაში) განსაკუთრებულ სინამდვილედ აქვს დასახული. ამ მაღალფარდოვანი ნაწარმოებიდან ვიგებთ, რომ ქვეყანაში შექმნილია საკრალური ვითარება ბაგრატიონთა დინასტიის საფარველქვეშ. როგორც დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალმა და მისი მეოხებით თვით იესო ქრისტეს ნათესავმა თავისი წარმოშობით შარავანდით მოსილმა, მიაღწია მწვერვალს და გახდა „ძისა ღვთისა სწორი“, „ტარიგი უმანკო, მსგავსი ქრისტესი“. თამარი მარადქალწული მარიამის რანგში ამადლდა, როცა „მიუდგა თამარ განწმედლითა გონებითა და ტაძრისა ღმრთისა აღმსკვალულისა სანთლითა სხეულისათა, მკურვალითა გულითა და განათლებულითა სულითა ტაბაჭმელისა ბეთლემმყოფელმან მუნ შვა ძე, სწორი ძისა ღმრთისა“⁴ [აზმანი: 56]. თამარი არის „თვალი უღამო და დღე უუკუნო“, „მზე იგი მზეთა და ნათელი ნათელთა“. ამგვარი ეპითეტებით,

⁴ ლაპარაკია ლაშა-გიორგის შობაზე. იხ. ქვემოთ III. „გადაგდებილი ბავშვი“.

ჩვეულებრივ, ჰიმნოგრაფები ამკობენ არათუ წმიდანთ და განკაცებულ მაცხოვარს, არამედ მხოლოდ გამოუთქმელ მამა-ღმერთს. მატიანის ანონიმი ავტორი გვარწმუნებს, რომ თამარის მეფობაში მისი საპატრონებელი ქვეყანა ერთი საფეხურით ამაღლდა სოციალურ კიბეზე, რაც უთუოდ მთელი სინამდვილის სულიერ ამაღლებაზე მოწმობს. თამარის დროს „გააზნაურდეს ქუეყანისა მოქმედნი და გადიდებულდეს აზნაურნი და გაჯელმწიფდეს დიდებულნი“ [აზმანი:34]. იერარქიული კიბის ხარისხები ამოძრავდა, დინამიური გახდა, მიიღო აშკარად ესქატოლოგიური მიმართულება, თუმცა საბოლოო საფეხურის თაობაზე ავტორი დუმს. იგი არაფერს გვეუბნება, თუ რომელ საფეხურზე ამაღლდა მეფე-ხელმწიფე, რომლის ადგილი დიდებულებმა დაიჭირეს. იგი, რა თქმა უნდა, ვერ დარჩებოდა, იმავე საფეხურზე და, მართლაც, ტექსტის სხვა ადგილას ვკითხულობთ ცნობილ ფრაზას, რომელიც თავსატეხს უჩენს მის კომენტატორებს: „...სამებასა თანა იხილვების ოთხებად თამარ, მისწორებული და აღმატებული“ [აზმანი:25].

თამარი, როგორც სამებას მისწორებული „ზეხელმწიფე“, მაინც რჩება ხორციელად, თუმცა მას „აზმათა“ იდეოლოგია არ მიიჩნევს აქტუალური დაცემული წუთისოფლის მკვიდრად. თამარის პიროვნება აღიქმება როგორც სამოთხეში მყოფი ევა, ეშმაკის მიერ ჯერ კიდევ შეუცდენელი: „... და მუნ შინა ჰგიეს ულიქნავი სატანას და გველისა მიერ“ [აზმანი:29]. აშკარად შეესაბამება ერთმანეთს თამარის დახასიათება ვითარცა ედემის ბაღის უცოდველი ბინადრისა და მისი სურვილი ქალწულად დარჩენისა: „მოწამე არს ჩვენდა ღმერთი, აროდეს ყოფილა გული ჩემი მოწადინე ქმროსნობისა, არცა პირველ, არცა აწე...“ [აზმანი:47]. აღვნიშნავთ, რომ ქალწულობა თავის ბუნებრივ ადგილს, ცხადია, მხოლოდ სამოთხეში თუ ჰპოვებდა, როგორც წერს ნეტარი იერონიმუსი: „ევა სამოთხეში ქალწული იყო, ტყავის სამოსლის შემდეგ დაიწყო მისი საქორწინო მდგომარეობა“. მაგრამ მემატიანეს სურს, რომ თამარის სამეფო მისი ბუნების თანაზიარი იყოს. როგორია თამარის სამეფო ავტორის თვალით? ეს არის „ვითარცა სამოთხე, დასხმული ჭელითა ღმრთისათა“. თამარის საქართველო ის ქვეყანაა, საიდანაც ადამიანის (გიორგი რუსის) ექსორია შეიძლება შეედაროს ედემის ბაღიდან, კაცობრიობის პირველსამშობლოდან, შემცოდვე ადამისა და ევას განდევნას:

„ვინათგან ოდესმე იგივე რუსი, ამის სამოთხისაგან ექსორია-ქმნილი, კაენისაებრ მკლველი არა ძმისა, არამედ თავისა თვისისა... [აზმანი:61];

„რომელმან (ეშმაკმა, ზ.კ.) მოაკვლევინა ძმასა ძმა და მამასა შვილი და ექსორია იქმნა პირველი იგი კაცი სამოთხით, ვითარცა ესე (გიორგი რუსი, ზ.კ.) ხილულისა ამის სამოთხისა და უბრწყინვალესისა ედემისადა შეუმზადებია ექსორია-ქმნა“ [აზმანი: 41].

საქართველო ამქვეყნიურ სამოთხედ მიჩნეულია იმის ძალით, რომ მას სამოთხიდან გაუდევნელი, შეიძლება ითქვას, უხილავი სამოთხის მკვიდრი, პირველცოდვაუქონელი თამარი პატრონობს. თამარის

საბრძანებელი მომავლის ის ქვეყანაა, სადაც ხორცშესხმულია ესაია წინასწარმეტყველისგან ხილული ყოფა, რომელიც ამგვარი პერიფრაზით აქვს აღწერილი მატთანის ავტორს: „ერთბაშად ძოვდეს ლომი და ჭარი, და იხარებდეს ვეფხი თიკანთა თანა, და მგელი ცხვართა თანა” [აზმანი: 55].

ასეთია თამარი და მისი სამეფო სახელმწიფო საისტორიო დოკუმენტის მიხედვით. ახლა ვნახოთ, როგორ აისახა იგი ხალხის ცნობიერებაში.

ანდრეზი თამარის სამოთხეზე რამდენიმე ვარიანტად არის გავრცელებული. გავეცნოთ ერთ-ერთს.

ზაფხულ-ზამთრის გამჩენი შუქურ-ვარსკვლავი თამარ დედოფალს დატყვევებული და ჯაჭვებით დაბმული ჰყოლია, ამიტომაც თურმე საქართველოში ზამთარი და ზაფხული არ ყოფილა. თამარ დედოფალს, როცა უნდოდა, შუქურვარსკვლავს ცხენად გადააქცევდა, ზედ შეჯდებოდა ხოლმე და ისე სეირნობდა. შუქურ-ვარსკვლავს, როცა ცხენად იყო გადაქცეული, პირიდან აღვირს არ წამოჰყრიდნენ ხოლმე, თორემ მაშინვე გაქრებოდა სადმე. ერთხელ ცხენად ქცეული შუქურ ვარსკვლავი თამარის გამდელმა წყალზე წაიყვანა. ცხენმა უთხრა, წამომყარე ლაგამი, რომ წყალი დავლიოთ. თამარის გამდელმა ცხენს აღვირი წამოჰყარა და შუქურვარსკვლავი იმწამსვე გაუჩინარდა. თამარმა დაადევნა თავისი ჯარები, მაგრამ შუქურვარსკვლავმა ატეხა ქარი, თოვლ-ბუქი და ჯარს გზა აურია. წავიდა შუქურვარსკვლავი და იალბუზზე დაჯდა და იქიდან გვიგზავნის ხან ზამთარს, ხან ზაფხულს [სიხარულიძე 1961: №44-ბ].

ძველი აღთქმის ტრადიცია ეთიურ-რელიგიური განხრით წარმოგვიდგენს მარადიული გაზაფხულის საკაცობრიო ყოფას. გაზაფხულს, კაცობრიობის დილას, აქ ეწოდება "ედემის ბაღი", რომლის მდებარეობა აღმოსავლეთში (დაბ. 2:8) ცინცხალი, "დილის ქვეყნის" ასოციაციას იწვევს (შდრ. ჰ. ჰესეს წიგნის ორმაგი სახელწოდება "დილის/აღმოსავლეთის ქვეყანა"). ამავე დროს, რაც ჩვენი თემისათვის უფრო მნიშვნელოვანია, ბიბლიური სამოთხე ("ედემის ბაღი") ქრისტიანულ ტრადიციაში წარმოდგენილია, როგორც მთა, როგორც უმაღლესი ადგილი დედამიწაზე და, აქედან გამომდინარე, სამოთხიდან განდევნა მაღალი ადგილიდან მთიდან ჩამოგდების ბადალია, რაც სივრცულ კატეგორიაში თვალნათლივ გამოხატავს ჩვენს პირველწინაპართა დაცემას. ცოდვით დამძიმებულნი ისინი დაემშენნ მთიდან ბარად (შდრ. ვაჟას "სიმღერა"), მარადიული სოფლიდან წუთის-სოფელში, რომელიც მათი საცხოვრებელი შეიქნა. აქედან დაიძრა დროჟამის დინება, რასაც სამყაროში შემოჰყვა ხრწნილება და სიკვდილი.

თუ დავუბრუნდებით თამარის ანდრეზს, მასში დავინახავთ იმავე მითოლოგიებს (და სხვებსაც დამატებით), რომელთაგანაც შექმნილია სამოთხის ერთი მთლიანი მითოსი.

შემთხვევით არ არის მიჩნეული ქვეყნის უმაღლესი ადგილი (მაღალი მთა) მარადიული გაზაფხულის ადგილად, რადგან მთა და გაზაფხული ერთმანეთის თანაზიარი მოვლენებია, რომელთაგან ერთი სივრცული, ხოლო მეორე დროჟამული განზომილებით წარმოსახავს

სამოთხის ქრონოტოპულ მთლიანობას. ორი რეალობა მოდის ერთიანობაში ერთმანეთთან თამარის ამ მითოსში: მთა და გაზაფხული, და ორივენი სამოთხის მითოსში ჰპოვებენ განსრულებას, რადგან მთაც და გაზაფხულიც – ორივენი სამოთხის ნიშნებს შეიცავენ. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, გაზაფხული თავის სრულყოფილებას მაღალ მთაში აღწევს [კიკნაძე 2001]. გაზაფხული წელიწადის არეთა დასაწყისია და, როგორც დასაწყისი, აბსოლუტური სიახლის შემცველია. როცა მთის მოყვარული პოეტი ამბობს „ვენაცვლე გაზაფხულის სულს, ის მარჩენს თავის ძალითა“, გაზაფხულის სულში ის სამოთხეს გულისხმობს, საიდანაც მოდის სიცოცხლე და ხსნა. „სამოთხის ფერი დაიდევს არემარეთა ტყიანთა“ („გაზაფხული“), „კიდევ ველირსე გაზაფხულს, ციდამ მანანის დენასა“ („გაზაფხული“). გრიგოლ დვთისმეტყველი გაზაფხულს „წელიწადის დედოფალს“ უწოდებს, უტოლებს რა მას „აღდგომის დღეს, დღეთა დედოფალს“. ამრიგად, რაც არის მთა დედამიწის ზედაპირზე, იგივეა გაზაფხული წელიწადის ბრუნვაში. ამიტომაც მათ საზიარო ნიშან-ატრიბუტები აქვთ.

რენე გენონი წერს, რომ "სულიერი ცენტრის წარმოდგენა მთის სახით შეესაბამება კაცობრიობის საწყის ხანას, რომლის დროსაც ჭეშმარიტება ყველასთვის მთლიანად და, დავსძენ, უშუალოდ და ერთბაშად მისაწვდომი იყო, საიდანაც მოდის საწყისი პერიოდის სახელწოდება სატა-ფუგა „ჭეშმარიტი ხანა“ და მთის მწვერვალის სახელი სატა-ლოკა „ჭეშმარიტი ადგილი“ [გენონი:201]. კრიტა („სრულყოფილი“) და სატა („ჭეშმარიტი“) ერთი და იმავე მეტაფიზიკური მდგომარეობის სხვადასხვა გამოვლენებია: ასეთია სამოთხის ნიშნები და მასთან ერთად ნიშანი ადამისა, რომელიც იყო სრულყოფილი არსება და ფლობდა ჭეშმარიტებას. სრულყოფილება და ჭეშმარიტება ადამმა დაკარგა ურჩობის გამო, როცა მან დაარღვია დვთის მცნება – აკრძალვა. თავისუფალი არჩევანი, რომელიც მას დვთისგან ჰქონდა გაჩენისთანავე მომადლებული, აკრძალულის ხელყოფისთვის გამოიყენა. ჭეშმარიტებასთან ერთად მან დაკარგა უკვდავება – უნარი მარადიული გაზაფხულის პირობებში ცხოვრებისა. მოხდა ქრონოტოპული კატასტროფა: დაიკარგა სრულყოფილი ადგილი და სრულყოფილი ჟამი. მარადიულობა ჟამთასვლამ შეცვალა, უკვდავება – ხრწნილება.

„მამების კუბო სამარადისოდ
შვილების აკვნად აქ ნათესია!“
(აკაკი)

არც თამარის სამოთხეა სამუდამოდ საფარველდადებული და დაკარგული. არც წარსულია უკანმოუბრუნებელი და არც მწვერვალია მიუწვდომელი. ყველაფერი, რაც კრიტა-ფუგაში ხდებოდა, თუკი წარმოსადგენია უჟამობაში რაიმე ხდომილება, კვლავ უჟამობაში, „შეყენებულ დროშია“ (გრ. რობაქიძე) შენახული და მომავალში გამოჩინებას მოელის. თამარის ანდრეზი თავის მთლიანობაში ესქატოლოგიურია და, ამ გაგებით, ქრისტიანულია; არავითარი კავშირი

მას ისტორიულ წარმართობასთან არა აქვს, არც ძველინდური ტრადიციის წრებრუნვასთან, როდესაც ბრაჰმას „დიდი ღამის“ (მახადუგას) ამოწურვისას ყველაფერი თავიდან იწყება და ასე დაუსრულებლად. თამარი, როგორც ბრაჰმა, უკვდავია: იგი არის მესია, რომელიც უნდა მოვიდეს თავისი სამეფოს აღსადგენად, მარადიული გაზაფხულის დასაბრუნებლად.

ეს მოლოდინი შეიძლება გავიაზროთ როგორც ქრისტიანული ესქატოლოგიის ფოლკლორული ვარიანტი. ამ იმედთან სულისკვეთებას გადმოსცემს ვაჟა-ფშაველა თავის ერთ ნარკვევში: „... გეჯერა ისიც, რომ თამარ-დედუფალი არ მომკვდარა; რომ იმას უხვედრ ალაგას ანგელოზებთან ოქროს კუბოში ჰსძინავს, რადგან მეფობის ვადა, ღვთის განგებით, ჯერხნობით, სხვას არ გასვლია. მაგრამ დრო მოვა და ისევ გაიდვიძებს. ეს მაშინ მოხდება, როცა ხალხი მეტისმეტად შეწუხდება და ცხოვრების ილაჯი გაუწყდება...“ [ვაჟა IX:151]. უკეთესად ძნელია გამოითქვას ის იდეალი, რომელიც ქრისტიანული მოძღვრების გულისგულს შეადგენს: მესია მოდის და იგი მოვა კაცობრიობის უკიდურესი შეჭირვების ჟამს და იმ „სხვას, რომელიც არის სატანა, „მთავარი იგი ამის სოფლისაჲ“ (იოან. 14:30), ანუ დროუამის მთავარი, გამოსტაცებს კვერთხს და გააუქმებს დროუამს („დრო აღარ იქნება“, გამ. 10:6).

უნდა განიმარტოს ანდრეზის ამ ესქატოლოგიურ მოლოდინში „ოქროს კუბო“, სადაც ასვენია თამარი და, აგრეთვე, უკანასკნელი ბაგრატიონი მეფე, რომელიც ანდრეზის ზოგი ვარიანტის [სიხარულიძე 1961:№43-კ] თანახმად სწორედ ის „ცოდვის შვილია“, უსიერ ტვერში რომ გადააგდეს:

ცხეთას რომ ოქროს კუბო დგას, ზედ ნათობს კელაპტარიო,
შიგა წევს მეფე ერეკლე, ბაგრატიონთა გორიო...
[უმიკაშვილი 1937:105].

თუ ანდრეზული თვალთ შევხედავთ „ოქროს კუბოს“, მასში ამოვიცნობთ „ოქროს აკვანს“ (ისინი მონაცვლეობენ ვარიანტულად), რომლის შესახებაც ვიცით, რომ იგი დგას მყინვარის კლდეში გამოკვეთილ ბეთლემში, რომ აკვანში წევს ყრმა, რომელსაც მოღუღუნე მტრედები დასტრიალებენ თავს და არწვევენ. ასევე ვიცნობთ ბაზალეთის ტბის ოქროს აკვანს გამოუცნობი ყრმითურთ, რომელიც ქვეყნის ფერისცვალების ესქატოლოგიურ მოლოდინს განასახიერებს. აკვანი და კუბო – ადამიანური ყოფიერების დასაბამი და დასასრული, როგორც ერთი მითოლოგიის განსხვავებული, სხვადასხვა კუთხიდან დანახული სიმბოლოები, ენაცვლებიან ერთმანეთს ხალხურ წარმოდგენებში, რომელთაც თავის მხრივ რეალურ სინამდვილეში აქვთ შესატყვისი. იმავე ხალხურ წიადში, სადაც სიტყვიერ გამოხატულებას პოულობს ხსენებული არქეტიპები, ამ ორი, ყოფით სიბრტყეზე ერთმანეთის უარყოფელი ნივთის მკეთებელი ტრადიციულად ერთი და იგივე პირია. ამგვარ წარმოდგენას კვლავ ქრისტიანულ სიმბოლიკასთან მივყავართ, რომლის ძალითაც ფეშხუმი, ქრისტიანული ღვთისმსახურების აუცილებელი ჭურჭელი, ლიტურგიის სხვადასხვა მომენტებში

გააზრებული როგორც ბაგა, სადაც იშვა ქრისტე, და როგორც საფლავი, სადაც დაიფლა ჯვარცმული.

III. გადაგებული ბავშვი

„მოწამე არს ჩვენდა ღმერთი
აროდეს ყოფილა გული ჩემი მოწადინე
ქმროსნობისა, არცა პირველ, არცა აწე...“

„აზმათა“ მიხედვით, თამარი ქორწინების წინააღმდეგია. ეს იყო მისი ნება და ჩვენ, ამ ტექსტის დღევანდელ მკითხველებს, არა გვაქვს უფლება ეჭვი შევიტანოთ იმაში, რომ ეს სიტყვები („მოწამე არს ჩვენდა ღმერთი...“) ნამდვილად მისი ნების გამოხატულებაა. ამრიგად, „აზმანი“ გვიმხელს ეკისტენციალურ ფაქტს მისი ცხოვრებიდან, რომელიც სრულ წინააღმდეგობაში მოდის დინასტიისა და სამეფოს ინტერესებთან. რა გამოდის? თამარს მეფობა კი სურს, მაგრამ ქმროსნობა – დინასტიის განგრძობის პირობა არ სურს? ნუთუ მისი ეს სურვილი არ იქნა იმთავითვე გათვალისწინებული სამეფო კარის მიერ, როცა მისი მეფედ კურთხევა გადაწყდა? გამეფებულმა თამარმა დაიტოვა უქორწინებლობის პიროვნული უფლება, თითქოს ეს მისი, როგორც კერძო პირის, ნებაზე ყოფილიყოს დამოკიდებული. პრაქტიკიდან კი ვიცით, რომ დედოფალი მეფის გვირგვინის კურთხევის დროს მის გვერდით იყო და კორონაციის რიტუალში მონაწილეობდა [დოლიძე 1965:53, 37r]. ეს წესი არც „ლომისა სწორი“ ქალი-მეფის შემთხვევაში უნდა ყოფილიყო გამონაკლისი. მაგრამ წესი დაირღვა: თამარი უქორწინებელი ავიდა ტახტზე. სამეფო კარმა არ იზრუნა, რომ უფლისწულისთვის, თუ ის მემკვიდრედ იყო განწესებული, საქმრო გამოეძებნა. ჩნდება ბუნებრივი ეჭვი, რომ გვირგვინის კურთხევა სასწრაფოდ მოხდა. რადგან ვიცით, რომ ტახტის მემკვიდრედ დინასტიის სხვა წარმომადგენელი იყო დანიშნული. ასევე დაჩქარდა საქმროს ძიება, რომლის შედეგი, როგორც ვიცით, არცთუ ბედნიერი იყო.

შენიშვნა I. „ვეფხისტყაოსნის“ იდეოლოგიური აფორიზმი „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს თუნდა ხვადია“, რომელიც ასახავს რეალურ-ისტორიულ ვითარებას, ტახტის მემკვიდრეს გენდერულად არ განარჩევს, თუმცა პოემაში დაშვებულია განუსაზღვრელი ხნით თინათინის მარტო ჯდომა ტახტზე, რაც მამაკაცი-მეფის შემთხვევაში გამორიცხული იქნებოდა. არაბეთის საწინააღმდეგოდ, ფარსადანის სამეფოში უფლისწულ ნესტანისთვის საქმროს მის გამეფებამდე ეძებენ.

შენიშვნა II. ა. მ. ჰოკარტის მოწმობით, X ს-ში ბიზანტიური წესი მოითხოვდა, რომ თუ იმპერატორი ტახტზე ასვლამდე იყო დაქორწინებული, დედოფლის გვირგვინის კურთხევის მთელი ცერემონია უნდა ჩატარებულიყო უშუალოდ ქორწილის შემდეგ. ქორწინება სხვა არაფერია, თუ არა ნაწილი კონსეკრაციისა, რომელშიც დედოფალი მეფის გვერდით უნდა ყოფილიყო. ამიტომაც საეკლესიო რიტუალებს შორის კორონაციის რიტუალი ყველაზე მეტ სიახლოვეს იჩენს ქორწინების რიტუალთან. არ არის შემთხვევითი, რომ ქართულად ორივეს სახელწოდება „გვირგვინის კურთხევა“ და საქორწინო წყვილს მეფე-დედოფალი ეწოდება. ასევე ინდოეთსა და მისი კულტურის ქვეყნებში (მაგ., ცვილონზე) მეფე დედოფლის გარეშე ვერ გამეფდებოდა. უფრო მეტიც. სატაპატკა აწესებს: „რაც შეეხება დედოფალს, რამდენადაც ის მეფის

ცოლია, მის ნახევარს წარმოადგენს. და ვიდრე მას არ უპოვია ცოლი, იგი დაბადებულად ანუ სრულყოფილად არ ითვლება. ცოლის პოვნით იგი მეორედ იბადება, რათა სისრულეს მიაღწიოს”. ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ ქორწინება და კორონაცია ერთმანეთს თანხვედება, ერთ რიტუალად არის წარმოდგენილი [ჰოკარტი 1927:101-102,103]. ჩვენთვის ცხადია, რომ ტარიელისგან ნესტანის, როგორც დაკარგული სატრფოს, ძიებას ფარული, თუმცა არანაკლებ მნიშვნელოვანი საზრისი აქვს: სისრულისა და მეფობის მოპოვება.

ასეა თუ ისე, თამარის უქორწინობის ამ მოტივს ზეპირსიტყვიერებაში ადექვატური გამოძახილი აქვს⁵. თუმცა ძნელია, ხალხური თქმულებების უშუალო წყაროდ „აზმათა“ გულისხმობა. ზეპირსიტყვიერი ნარატივები უნდა შექმნილიყო იმავე იდეოლოგიურ ტალღაზე, რამაც ლიტერატურულ ტექსტში ეს მითოლოგემა (ან, უფრო, თეოლოგემა) შექმნა. იმას, რაც „აზმათაში“ მითოლოგემის სახით არის მოცემული, ზეპირსიტყვიერება გაშლილ ნარატივად წარმოგვიდგენს. ხალხური ნარატივის თავისებურებაა, რომ უქორწინობის მოტივი გადაგდებული ბავშვის უნივერსალურ მითოლოგემასთან არის დაკავშირებული და, ამრიგად, თქმულება თავის ერთიანობაში უნიკალურ სახეს იღებს.

„...თამარს არ უნდოდა გათხოვება. ბევრს ხელმწიფის შვილს უთხრა უარი თამარმა. იმას უნდოდა სულ ქალწულად დარჩენილიყო. ამისთანა სიწმიდისთვის ღმერთმა დააჯილდოვა იგი იმითი, რომ სარკმლიდან შემონათებულ სხივზე ეკიდა ხოლმე მისი ტანისამოსი. მაგრამ სასახლის კაცები და დიდებულები მეტად დაფიქრებულნი იყვნენ, რომ თამარი ქმარს არ ირთავდა და ამით ქვეყანა უმემკვიდრედ რჩებოდა...“ [სიხარულიძე 1961:№43].

მისი ქალწულობის ხანაში მის ირგვლივ სამოთხის პირობებია: მას ლევიტაციის უნარი აქვს: ლოცვის დროს „ერთი ადლით“ მადლა იწევს და ჰაერში დგას; მზის სხივზე თამარი ლოცვანს მიაყრდნობს ან სამოსელს გადაკიდებს, იმდენად ჰაეროვანია არა მხოლოდ თავად თამარი, არამედ მისი სამოსელიც და ყველაფერი, რაც მის გარშემოა, რაც კი ზიარებულია მასთან. მას სურს მარადიულად გაგრძელდეს ეს ყოფა. მაგრამ მისი ასეთი ყოფა რეალობასთან წინააღმდეგობაში მოდის, რადგან თამარი და მისი ქვეყანა განსხვავებულ დროში არსებობენ. უფრო სწორად, თამარისთვის დრო შეჩერებულია, დანარჩენთათვის კი სინამდვილე თანამიმდევრული დროული მონაკვეთებისგან შედგება.. აქ ორი ჭეშმარიტება – ზნეობრივი და პრაგმატული აისტორიული და ისტორიული ეჯახება ერთმანეთს. გამოსავალი ერთ-ერთის უარყოფაშია და თამარიც უარყოფს ზნეობრივს, ანუ სხვაგვარად – მარადიულს წარმავალის სასარგებლოდ, და ის არღვევს აღთქმას. ასე იქცევა ისტორიული თამარი, რომელიც დაჰყვება დიდებულთა რჩევას, რომელთაც დინასტიისა და ისტორიის ინტერესი ამოძრავებთ.

⁵ ჩანაწერები თავმოყრილია ქს. სიხარულიძის პუბლიკაციაში: ქართული ხალხური საისტორიო სიტყვიერება I, 1961, იხ. №43 მისი მრავალრიცხოვანი ვარიანტებითურთ.

ხალხურ ნარატივში თამარი საპირისპიროდ იქცევა, იჩენს ნების სიმტკიცეს, ეწინააღმდეგება დიდებულთა დაჟინებულ მოთხოვნას, თუმცა შედეგი – მემკვიდრის შობა გარდაუვალია. თქმულება რამდენიმე ვარიანტს იძლევა.

I. მემკვიდრე ხორციელისგან ჩაისახება (თითქმის ძალადობით): თამარს ღამით ჩუმად შეუგზავნიან ზანგს (sic)⁶, „თამარს იმ ღამეს ღრმად ეძინა და არა გაუგია რა...“ [სიხარულიძე 1961:№43]; დამთვრალს ღამით ვიღაც ჭაბუკს [სიხარულიძე 1961]

II. მემკვიდრე სულიერი ძალისგან ჩაისახება (მისდა უნებურად): ა) უცხო ბერი თამარს ეტრადიდან აკითხებს ფსალმუნის სიტყვებს ნაყოფიერ და უნაყოფო ხეზე. ძილში ფრთოსანი ვარსკვლავი გამოუცხადებს: მიდგომილ ხარ შენი ერის სულის მობერვით. ამიტომაც შვილის გაჩენით ქალწულობა არ წაგერთმევა [სიხარულიძე 1961:237]; მემკვიდრე ჩაისახება „უცნაურის ძალით“, „ღვთის ბრძანებით“, „მზის სხივისგან“.

ძალადობით ჩასახვაზე არაფერს ვამბობთ – იგი მითოსურს არაფერს შეიცავს. მეორე ვარიანტში შვილის გაჩენის შემდეგ ქალწულობის შენარჩუნება ერთგვარი გამოძახილი უნდა იყოს მშობიარე თამარის ეპითეტისა: „ტამაჭმელისა ბეთლემმყოფელი“. ფსალმუნი, „ერის სული“ და, საზოგადოდ, თქმულების სიტყვიერი თუ კონცეპტუალური ქსოვილი არ მეტყველებს ამ ტექსტის ხალხურ წარმოშობაზე, თუმცა ამის გამო მას მთლიანად ვერ მოვწყვეტთ ხალხურ ტრადიციას. „უცნაური ძალა“, „ღვთის ბრძანება“ და „მზის სხივი“, როგორც გენიტორული ძალა, ასევე მიუთითებს მემკვიდრის ზეგარდამო წარმოშობასა და მისი შობის პროვიდენციალურობაზე. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ჩვენთვის „მზის სხივი“.

ნარატივის მესამე ეტაპი გადაგდებული ბავშვის უნივერსალური მითოლოგიის განშლაა. ბავშვი, რომელიც იბადება, დედის მიერ აღქმულია როგორც სირცხვილის, დაცემის ნაყოფი. ამიტომ იგი გადაგდებული უნდა იქნას. თუმცა ერთი გადმოცემით, თამარი თავად არის გადაგდებული ბავშვი. გადაგდებული ბავშვის მითოლოგია მიბმულია მარადიული ზაფხულთან, რომლის მბრძანებელი იალბუზზე ასული თამარი გახდა:

ოსები თავს დაესხნენ ქვეყანას. მოტაცებულ ტყვეთა შორის აღმოჩნდა ერთი ძუძუმწოვარა ბავშვი, რომელიც ოსებმა გზაზე გადააგდეს. მიტოვებული ბავშვის ტირილი მოესმა ირემს, ირემმა აიყვანა იგი და თავისი ძუძუთი გაზარდა. გაიზარდა ქალი, დაერქვა თამარი და როგორღაც იალბუზის წვეროზე მოხვდა და იქ მარადიული გაზაფხულის პირობებში ცხოვრობდა... [მწყემსი, 1885 №21, გვ. 11].

⁶ საიდან გაჩნდა ეს გროტესკული ზანგი, გაუგებარია. შესაძლოა, აქ „ვეფხისტყაოსნის“ გავლენა იყოს. ერთი თქმულების მიხედვით, შოთა რუსთაველს „ცოლს ნაყვარება თავის მოახლე არაბი“. შოთამ მოკლა არაბი და თამარის რჩევით უდაბნოში გადაიხვეწა მოსანანიებლად [სიხარულიძე 1961:№82,82-ბ].

ეს თქმულება შეგვეძლო ბრუტსაბიქლას მითოსის დასაწყისად ჩაგვეთვალა... საგულისხმოა, რომ ობოლო, უმწეო, გადაგდებული და ირმის გაზრდილი ბავშვი კოსმიური ფიგურა ხდება, ის ამყარებს უნივერსალურ ჰარმონიას მარადიული გაზაფხულის სახით, შეაყენებს რა ყოვლის დამამხობელ ჟამთასვლას.

მაგრამ იმ ბავშვს, რომელიც თამარმა გადააგდო, განსხვავებული ისტორია და მითოსურ-ისტორიული ფუნქცია აქვს. გადაგდებული (თუ გადაძალადული) და ნაპოვნი ბავშვის უნივერსალურ მითოსურ მოდელს (სარგონი, მოსე, გილგამოსი, ოიდიპოსი, რომელუსი...), რომელიც მრავალი ვარიანტით არის დადასტურებული მსოფლიო ფოლკლორში, თამარის მითოსში ასეთი სახე აქვს:

როგორც კი თამარი ფეხმძიმედ შეიქნა, მზის სხივი აღარ იჭერდა მის სამოსელს. სირცხვილის გამო თამარი ჩაიკეტა და საიდუმლოება მხოლოდ გამდელს გაანდო. ბავშვი რომ დაიბადა, თამარის ბრძანებით, ბავშვი უსიერ ტყეში წაიყვანეს და იქ დატოვეს. უმწეო ბავშვს დელობა ირემმა გაუწია, თავისი ძუძუთი გამოზარდა. რამდენიმე ხნის შემდეგ სანადიროდ გასულ თამარს მოახსენეს ირმისა და ბავშვის ამბავი. თამარი მიხვდა ბავშვის ვინაობას და ბრძანა, სასახლეში წაეყვანათ. ეს იყო ლაშა-გიორგი [სიხარულიძე 1961:43-ბ].

ვახუშტი ბატონიშვილი იცნობს ხალხურ გადმოცემას ირმის გაზრდილ ბავშვზე, რომელმაც დასაბამი მისცა ბაგრატიონთა დინასტიას.

„გგონებ, ვითარცა სიტყვა არს ივერიელთა შინა, რამეთუ ირემმან განზარდა ბაგრატიონი, იყო ესე გურამ რაქამს მოუკლეს მამა და მიუღეს ბერძენთა ბოლო კლარჯეთისა, ამას ეძიებდენ და დამალეს გამზრდელთა და მწირობასა შინა ყრმა ესე შეეგუა (ვარ. შეუდგა) ირემსა, აწოვებდა და აღივსის და ავლინებდა. შემდგომად იხილეს საკვირველი ესე კლარჯთა, ჰსცნეს ბაგრატიონება მისი, მიიყვანეს და ჰყვეს კვალად ერისთავ-ერისთავად. სარწმუნო პატრონი კლარჯთა და მესხთა“ [ვახუშტი 1973:694, სქოლიო 1].

ამ უნიკალური ტექსტის ბოლო წინადადება – „ამისთვის იქმნა უმეტეს სარწმუნო პატრონი“ – მოწმობს, რომ მისი ავტორისთვის (ასევე ივერიელებისთვის, კერძოდ, კლარჯთათვის) ობლობის, გადაძალადვის და მწირობის ეს მოდელი ძლიერი ლეგიტიმაციის ხარისხის მქონეა. უნდა აღინიშნოს, რომ გურამის სტატუსი, როგორც ობლისა და მწირისა, მით უფრო ძლიერია, რომ იგი უცნობი მოკლული მამის ძეა ისევე, როგორც ფარნავაზისა.

ხალხურ-მითოლოგიური ისტორიოსოფია ამჟღავნებს დინასტიას. მისთვის არსებობს პირველი და უკანასკნელი ბაგრატიონი. ხევსურული თქმულებით, ეს არის ერეკლე მეორე და ისიც ისევე იბადება, როგორც ლაშა და იწყებს დინასტიას.

ერეკლე იყო თამარ მეფის შვილი, რომელიც დაიბადა შემდეგნაირად: თამარ მეფე არცვის არ იკარებდა, მაგრამ მძინარეს

მიხპარებია ერთი მდაბალთა წრიდან. თამარ მეფეს რომ ეს გაუგავის, ეს კაცი მაუკლავ. მხოლოდ როცა შვილი გაშჩენივ, ის გადაუსრევავ. და ეს ყმაწვილი გაუზდავ ირემს. შემდეგ უპოვია მონადირეს და დაბრუნებულ საქართველოს მოხქცევივ მეფედ ერეკლე მეორის სახელით. ამიტომ იყვ, რომ ბაგრატიონები არ ჭამდიან ირმის ხორცს [სიხარულიძე 1961:№43-კ].

ვინ არის მითოსის თანახმად ბავშვის მამა?

გადაგდებული ბავშვის კლასიკურ მითებში მამა ცნობილი არ არის. ის ხშირად არც ადამიანური არსებაა, შესაძლოა, ღმერთიც იყოს. თუ ხორციელია, მისი სახელი არავინ იცის, სახელიც საიდუმლოდ რჩება (როგორც უცნობია ფარნავაზის მამის სახელი, მისი ბიძისა კი ვიცით). ასეთი უნდა იყოს მომავალი მეფის წარმოშობა. ჩვენი მითოსის ვარიანტებს შორის გადაგდებული ბავშვის ჩამსახველად მნიშვნელოვანია მზე, სხვანი ყოფით-სოციალური (მდაბიო, ზანგი, ჭაბუკი ვინმე, კარისკაცი თუ ვეზირი) ან პატრიოტულ-მესიანისტური („ერის სული“) ინოვაციებია. როგორც ვხედავთ, თამარის მითოსში ბავშვის საიდუმლო დაბადების მოტივი ერთგვარად გაყოფითებულია და რაციონალური ახსნა აქვს მიცემული. ბავშვის დაბადება სახელმწიფოებრივ მიზანს ექვემდებარება: სამეფოს მემკვიდრე ესაჭიროება, რაც სრულიად ცვლის მითოსის არქტიპულ საზრისს, რომელიც სწორედ მომავალი მემკვიდრის აცილებაში მდგომარეობს. თამარის მითოსში ბავშვის გადაგდების მიზეზი ქალწულობის დაკარგვით გამოწვეული სირცხვილია, რაც არ შეიძლება ჩაითვალოს თავდაპირველ მითოსურ მოტივად – ის ქრისტიანული მსოფლხედვითი სამყაროდან მოდის. ბავშვის გადაგდები აქ თავად დედაა, რომელსაც არ სურს დედობა. არქტიპულ მითოსში კი დედას ართმევენ საიდუმლოდ დაბადებულ ბავშვს იმის შიშით (რადგან ნაწინასწარმეტყველებია), რომ ბავშვი ქვეყნის აქტუალურ მეფეს, მამას თუ პაპას, ტახტიდან გადმოაგდებს (ან მოკლავს). ამრიგად, ასე დაბადებული ბავშვი არასასურველი მემკვიდრეა. მაგრამ გადაგდებული ბავშვი განგების (ბედისწერის) ძალით უბრუნდება იმ ქვეყანას, რომელსაც მოაშორეს და მართლაც ქვეყნის მეფე ხდება. როგორც მისი დაბადებაა მადლით განწესებული, ასევე მისი პოვნა და დაბრუნებაა გარდაუვალი.

ეს მემკვიდრე ირმის გაზრდილია. ირმის ძუძუნაწოვობა ერთ-ერთი უნივერსალიაა, რომელიც წერილობით პირველად შუმერულ მწერლობაში დასტურდება. ენმერქარი, ძე მესქიაგაშერისა [იაკობსენი 1939:86] და მზის ღმერთისა, უთუსი, მთიანეთში „ჭეშმარიტი ფურის გამოკვებილია“ [კიკნაძე 2009:97,101]. ოღონდ ჩვენ არ ვიცით, როგორ მოხვდა იგი მთიანეთში – გადააგდეს სხვათა მსგავსად, თუ ეს ირმისძუძუნაწოვობა უბრალოდ მისი მეფური ნიშანია⁷. რაც შეეხება ენმერქარის ორგვარ წარმოშობას, ისინი არაფრით წინააღმდეგობაში არ მოდიან ერთმანეთთან. ერთია

⁷ შუმერულ მეფეთა, მთავართა თუ ქურუმთა ტიტულატურაში საერთო ადგილია იმის აღნიშვნა, რომ იგი „გათუძღუვის მადლიანი რძით არის გამოკვებილი“. ქალღმერთი გათუძღუვი, რომელიც ლაგაშის ქალაქ-სახელმწიფოს მფარველად ითვლება, შესაძლოა, ფურირმის სახით ყოფილიყო წარმოდგენილი, როგორც ლაგაშის მთავართა მითოსური დედა.

დინასტიური (ძე მესქიაგაშერისა), მეორე – მითოსური (ძე მზისა). ასევე, ლაშა-გიორგის შესახებ ვიტყვით, რომ მისი ორი სახელი – გიორგი და ლაშა – მის ორგვარ წარმოშობას ამხელს: პირველი დინასტიურია (პაპის სახელი, იმ პაპისა, რომელსაც, თუ გადაგდებული ბავშვის არქეტიპულ მითოსს გავეყვებით, უნდა გადაეგდო იგი, როგორც ტახტის მეტოქე), მეორე მზისშივლილობის დასტური – ლაშა, რაზეც „აზმათაში“ ნათქვამია, რომ იგი „ქვეყნის განმანათლებელს“ ნიშნავს აფსართა ენაზე. ასე რომ, იმაზე მეტი ბუნებრიობა რა უნდა იყოს, როდესაც მზის სხივით ჩასახულ ბავშვს ამ სემანტიკის სახელი დაერქმევა: დღევანდელ აფსარულ (ანუ აფხაზურ) ენაზე ა-ლაშა-რა (ამ ენის მორფოლოგიური წესებით გაფორმებული) „ნათელს“ ნიშნავს⁸. ასეა თითქოს გასაიდუმლოებული უცნობი ენის ლექსიკით მისი მზიური წარმოშობა.

დასკვნები

შუმერელი მესქიაგაშერის დაკარგული მითოსიდან (თუკი ასეთი რამ ოდესმე არსებობდა) შემორჩენილი ოთხად ოთხი სიტყვა – მისი დეაწლის მითოლოგემა „ზღვაში შევიდა, მთაზე ავიდა“ [იაკობსენი 1939:86] ზედმიწევნით მიესადაგება თამარის მითოსურ გზას, რომელსაც ხალხური ტრადიცია გვამცნობს. ზღვის დამორჩილების შემდეგ, გამოსტაცებს რა მას ხმელეთს, უნდა ვიფიქროთ, რომ თამარი ატყვევებს დროის მომტან ფრინველს და მარადიული გაზაფხულის (სამოთხის) დედოფალი ხდება. მაგრამ მას მოუწევს ძირს ჩამოსვლა, ოღონდ არა ზღვაში, არამედ ბარად, ისევ და ისევ მის მიერ გამოსხნილ ხმელეთზე, სადაც თამარმა, როგორც დემიურგმა შეასრულა შემოქმედების სრული ციკლი: ფიზიკური სამყაროს შესაქმიდან კულტურის მშენებლობამდე (ხმელეთი-ქალაქი-ტაძარი).

თუ ბრუტსაბქელას სამოთხის მითოსში, სამყაროს დაცემის მიზეზი ჯერ მთიდან ჩამოსვლა და მერე აკრძალვის დარღვევა იყო, სხვა ტრადიციაში (გადაგდებული ბავშვის მითოსი) ქალწულობის დაკარგვაა. აშკარაა ამ ორი მოვლენის კომპოგენურობა – ერთი კოსმიური განზომილებისაა, მეორე – ადამიანური. ეს კარგად გამოხატა ერთმა ჩანაწერმა: „ქალწულობის დროს თამარ დედოფალი მიწაზე კი არ დადიოდა, მაღლა-მაღლა დადიოდა...“ ქალწულობის დროინდელი „მაღლა-მაღლა“ სიარული ბრუტსაბქელას გაზაფხულის საუფლოში ყოფნის სემანტიკური შესატყვისია; მიწაზე დაშვება ფეხმძიმობის მიზეზით იგივე ბარად ჩამოსვლაა, რომელიც თამარის სამოთხისთვის საბედისწერო გამოდგა. როგორც აკრძალული ნაყოფის ჭამის შემდეგ ევას და ადამის ბუნებაში შედის ცოდვა, ცოდვასთან ერთად სიკვდილი, და ისინი ეცემიან სამოთხიდან ძირს (რადგან სამოთხე მაღალი ადგილია), ასევე ჩვენი მითის თანახმად ფეხმძიმე თამარი, ცოდვით დამძიმებული, ეშვება ქალწულებრივი მდგომარეობიდან, რომელიც ასაკობრივად გაზაფხულის, ხოლო არსებითად სამოთხის ხატს ატარებს. ამ ორ მითოლოგემას შორის არა მხოლოდ სემანტიკურ პარალელიზმს, არამედ სიღრმისეულ

⁸ ამ სახელდების წარმოშობის ისტორიული სარჩული ის არის, რომ აფსართა ტომში იზრდებოდნენ უფლისწულები და მათი მეორე სახელიც, ძიძაობის ტრადიციით, აღმზრდელთა ენაზე უნდა მისცემოდათ.

კავშირს მოწმობს ჩანაწერი, რომელშიც ისინი ერთიან ნარატივშია მოქცეული. უქორწინებლობის სურვილის გამო მამის მიერ დასჯილი – კოშკში გამომწყვდეული უფლისწული თამარი ღმერთმა ბრუტსაბქელას მთაზე დაბინავა [აკაკის კრებული 1898]. ტექსტიდან ჩანს, რომ ბრუტსაბქელას მთა, სადაც ყველაფერი ღვთის ნებით არის მოწყობილი, ადამიანში ქალწულობის სახით პოულობს გამოძახილს.

ამ კონტექსტში ბრუტსაბქელას სამოთხის დაკარგვა და წუთისოფლის (დროუამული დინების) დასაწყისი ახალ საზრისს იძენს, რითაც ის ისევ და ისევ თამარის სიქალწულის დაკარგვის სემანტიკური ტოლფასი ხდება. თამარი არ არის უბრალოდ მეფე – იგი მეფობის წყაროა. თამარი იძლევა მეფეს სიქალწულის სანაცვლოდ, რომელიც მემკვიდრის შობას ეწირება. ასევე ბრუტსაბქელას მითოსში: სამოთხის გაუჩინარების შემდეგ რეალობაში შემოდის დროუამი, წუთისოფელი, რომლის მეფე ხდება მთაზე ველარამსველელი და ბარში დარჩენილი თამარი.

ამრიგად, თუ თამარის ანდრეზულ სამეფოს, როგორც იყო იგი ცისკრის ვარსკვლავის აშეგებამდე ან მემკვიდრის შობამდე, მივიჩნევთ ედემად, კაცობრიობის არსებობის სრულყოფილ ხანად და ადგილად, მისი მომდევნო მთელი პერიოდი დღესამომდე, აქტუალურ ხანამდე, ადბეჭდილი იქნება დროუამის ყოვლისდამამხობელი ნიშნით, ეს იქნება ისტორიული ეპოქა თავისი უკუღმართობით, თანდათანობითი ზნეობრივი და ფიზიკური დაღმასვლით.

დამოწმებები

აკაკის კრებული 1898: აკაკის თვითური კრებული № VIII, აპრილი, 1898, თფილისი, 1898.

ბარდაველიძე 1941-2003: ვერა ბარდაველიძე, ივრის ფშავლებში: დღიური, „კვირიონი“, 1941-2003.

გენონი: René Guenon, *Symboles de la Science sacré*, Gallimard, 1962.

დოლიძე 1965: ქართული სამართლის ძეგლები ტ. II, ტექსტები გამოსცა... პროფ. ი. დოლიძემ, „მეცნიერება“, თბ., 1965.

ვაჟა IX: ვაჟა-ფშაველა, თსზულებათა სრული კრებული 10 ტომად, ტ. IX, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1964.

თსუფა (=თსუ ფოლკლორული არქივი)

იაკობსენი 1939: Thorkild Jacobsen, *The Sumerian King List*, *Asyriological Studies No. 11*, The University of Chicago Press, Chicago, Illinois [1939].

კიკნაძე 1984: ზურაბ კიკნაძე, ფარნავაზის სიზმარი: „მაცნე“, ენისა და ლიტ. სერია, 1984, №1.

კიკნაძე 2001: „ვაჟას მთა და ბარი“: ავთანდილის ანდერძი, „მერანი“, თბ., 2001.

კიკნაძე 2006: ძველი შუამდინარული მითოლოგია, „საარი“, 2006.

კიკნაძე 2009: ძველი შუამდინარული პოეზია, შუემერულიდან და აქადურიდან თარგმნა ზურაბ კიკნაძემ, „მემკვიდრეობა“, თბ., 2009.

მახაური 2002: ტრისტან მახაური, ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევები, „ამარანტები“, თბ., 2005

- მითები 2: Мифы народов мира в двух томах, 2, «Советская Энциклопедия», 1982.
- სვანური პოეზია: სვანური პოეზია I, სსრკ მეცნ. აკად. საქართველოს ფილიალის გამ-ბა., თბ., 1939.
- სიხარულიძე 1961: ქართული ხალხური საისტორიო სიტყვიერება I, გამოსცა... ქსენია სიხარულიძემ, საქართველოს სსრ მეცნ. აკად.-ის გამ-ბა., თბ., 1961.
- ტონინი: **Арнольд Дж. Тойнби, *Постижение истории*, М., Айрис пресс, 2002.**
- უმიკაშვილი 1937: პეტრე უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, ნაწილი პირველი, „ფედერაცია“, 1937.
- ქსპ XI: ქართული ხალხური პოეზია 12 ტომად, ტ. 11, „მეცნიერება“, თბ., 1984.
- ჰოკარტი 1927: A. M. Hocart. Kingship, Oxford University Press, London, 1927.